

Classes de traducció

Francesc Parcerisas. *Sense mans. Metàfores i papers sobre la traducció*.
Barcelona: Galàxia Gutenberg/Cercle de Lectors, 2013, 208 pp.
IV Premi Internacional d'Assaig Palau i Fabre.

JOSEP M. JAUMÀ
Traductor i dramaturg
josepmjauma@gmail.com

Francesc Parcerisas dedica aquest llibre als seus alumnes. Quina llàstima no haver-ho estat! Quin contrast amb el nostre ensenyament tan burocratitzat; un cop vaig proposar una assignatura de traducció a Filologia Anglesa; la resposta fou que el BOE ja havia separat aquests dos camps. A l'autor, en canvi, tot l'encurioseix: un mapa xinès que ens col·loca en un barri extrem de la perifèria; la petita illa Dejima que durant segles ha estat la duana implacable del Japó; els intèrprets improvisats dels «conquistadores»; la Bíblia Valenciana de 1478, tercera en llengua vulgar, perduda; les males versions (Mistral al francès, Tolkien al rus, Lorca a l'alemany) que són un obstacle més que un pont; les diferents versions de l'*Odissea* (emperrucada, de Pope, empagesada, de Riba, i fins una de D.H. Lawrence); les raons polítiques del «boom» sud-americà (per fer de tallafocs al realisme soviètic); la vivència apassionada de la «crua realitat» de la política editorial, etc. etc; la llista es molt llarga. És com un llibre de memòries d'una vida increïblement rica, que avança «sense mans», sense direcció ni estructura rígida. Tot en un estil clar, molt interessant, en alguns punts provocatiu i fins polèmic.

La traducció és entesa aquí com l'art mitjancer present en tota mena d'intercanvis tant personals com socials, constituint, per tant, «la columna vertebral de la cultura humana». No podríem fer literalment res sense ella. Avui mateix llegeixo al diari aquest estrany anunci: «Simposio Internacional. Encuentros en la traducción: explorando el papel de la síntesis de proteínas en el estrés y en la enfermedad.» Si la traducció és pertot, no ens hauria de sorprendre. Per sort, però, en Parcerisas passa de proteïnes i, a l'altre extrem, tampoc no entra en el diàleg íntim que postulava Bakhtin entre els diferents llenguatges que ens habiten. En traducció, les metàfores centrals són les de pont, guia, comerç; no m'ho semblen tant les d'«agent doble», «espia», «contrabandista» (a plena llum del dia!), i molt menys (per comprensibles que puguin semblar en algun cas) les de «llengua bífida» o d'«esquizofrènia cultural». Si fos així, jo, com a mínim, m'hauria donat de baixa.

Dic que aquestes últimes poden ser comprensibles perquè l'autor sap que darrere de qualsevol comerç sempre hi ha una posició dominant, i allí el mitjancer difícilment pot ser-hi «innocent», «ni imparcial, ni transparent, ni invisible»; la seva és «una forta posició física» que fa que «no ens faltin motius per posar en dubte la confiança dipositada en ell». (Rumors arribats de Brusselles ho confirmarien.) Que estem en un món gens de fiar, ho sabem prou.

Darrere del més petit gest hi ha, efectivament, «complexes estructures de poder», i ajupides sota qualsevol acte cultural, hi ha pressions econòmiques i ideològiques manipuladores. Parcerisas ens en vol fer plenament conscients, i per això ens convida a oblidar-nos de la nostra preocupació (sovint, obsessió) pels «detalls secundaris» i aprendre a copsar la «veritat de l'obra» en el seu conjunt. Això el porta a menystenir l'anomenada «Traductologia» (amb les seves tesis, fórmules, tecnicismes i neologismes, «tout comme il faut») que durant anys ha ocupat un lloc massa central en aquests estudis i que ha contribuït, amb la seva pseudociència, a fer perdre de vista les causes i conseqüències de cada text traduït. Hem d'aprendre, diu, a llegir com si fos «des de l'ull de bou d'una estació a l'espai» i –una altra conseqüència del mateix– a arraconar la nostra tendència a fer-ho pel microscopi.

Entenc perfectament el que vol dir, però no estic segur d'estar-hi del tot d'acord. Quan parlem de la traducció literària, podem (com no pot cap art) menystenir els detalls? Pot una partitura menystenir unes notes, o un quadre les línies i colors? ¿No són l'art, la cultura i l'ensenyament (una altra forma d'art, com ho prova aquest mateix llibre) els pilars més bàsics de la societat? Què és la crisi actual sinó l'esfondrament causat per la nostra quasi inexistent educació social? Sigui quin sigui el tema tractat, allò que acabarà deixant bones petjades (de dolentes ja en tenim per donar i vendre) és només la qualitat del text. Jo no puc creure que estil, registre, mètrica, to... siguin pur «maquillatge», un «jaqué de lloguer». Per mi són els garants de la qualitat. No sé veure que la «fidelitat» al text original sigui una forma de «patriarcalisme» obsolet. Al contrari, és una gran oportunitat d'«injecció renovadora» que les nostres maneres habituals de fer (de pensar, parlar, escriure) tan sovint necessiten. Que la nostra llengua ja tingui una llarga tradició no vol dir que no l'haguem d'estar empeltant contínuament de noves possibilitats d'expressió. I d'on millor copiar-les que les ja assajades amb èxit en altres llengües? L'edició dels dos textos (original i traduït) en paral·lel fan pensar a en Parcerisas en els «mestretites» que, jugant a «inquisidors», busquen (com en aquells jocs visuals de trobar les diferències) els possibles errors. Ja ho sabem: totes les coses poden ser mirades com possibles armes d'algun crim; per a Hamlet ho era una simple agulla del cabell. Per mi, la posició en mirall dels dos textos és una manera de doblar el plaer: el de la traducció i el d'una introducció a l'original.

Potser sigui perquè ho vaig mamar del senyor Manent, de José Mª Valverde i de Pierre Leyris, no puc deixar d'entendre la traducció més que com una artesanía; una «minyona de la literatura», sí, però amb la «seriosa dignitat de la minyona», en la que cal aprendre, com bé diu Parcerisas, a «modelar el fang humit de les paraules». Valverde, traductor «absolutament literal», ho veia com un indispensable exercici ètic; no tant per al traductor com per a la mateixa llengua. És obvi que la traducció ha de ser «efectiva» i «no deixar veure les costures», però ¿és això incompatible amb què el lector s'adoni que es tracta d'un text d'una altra llengua, cultura i fins potser època? En què pot perjudicar-li el plaer de llegir?

Parcerisas menciona l'«equivalència dinàmica» del professor Eugene Nida, assessor de les traduccions de la Bíblia a moltes llengües (també al català). Nida diu que l'ideal és fer-ne tres traduccions, a tres nivells, segons les capacitats lectores d'aquells a qui vagi adreçada. Un cop vaig preguntar-li per què, en el nivell més elemental, suprimia el mot «gràcia», que em

sembla essencial a la religió. Em digué: —Perquè no ho entendrien; no saben que «gràcia» tingui res a veure amb «gratuïtat»—. No ho sé; bé que diem: —Gràcies. —De res. És clar que el llenguatge religiós (o l'ideològic, tècnic o comercial) no és equivalent a aquell que aspira a ser art, de la mateixa manera que els feligresos que canten no aspiren a fer un concert, o el turista no espera passar-s'ho bé llegint una Guia. No cal ser un «clàssic immarcessible» com Shakespeare (que poquíssims van ser els contemporanis —fora de la reina, quasi cap— que ho van preveure!) perquè els traductors tractin els textos que hi aspiren com a tals. I això exigeix, al meu entendre, una gran atenció a les formes. Shakespeare per a infants? Per què no? Però la força dels mots per força s'esvaeix.

Que l'amic Parcerisas em permeti un últim exemple del que vull dir. En el poema «The Sightseers» de Muldoon hi ha un contrast entre un lloc en guerra i el mateix lloc en temps de pau. Però això no passaria de ser un tema molt repetit. La gràcia, per mi, és com les dues visions convergeixen en un «petit detall»: la rotonda actual porta a la memòria del poeta la marca rodona del canó d'una pistola que en aquest mateix lloc va ser premuda amenaçadorament contra la seva sina. Aleshores el petit detall explota com un Big Bang. No és això, l'art? I acabo amb la seva reflexió: «de vegades tinc por que la força i l'oprobri de la generalització pugui enlluernar-nos tant que ens encegui, que perdem el gust per les grans obres, la bona lectura, la passió per les traduccions que resisteixen molts anys.» Plenament d'acord.